

Recenzje i omówienia

KALUŻNY Tadeusz SCJ, ***Oikonomia kościelna w teorii i praktyce prawosławia***, Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2018, 276 s., ISBN 978-83-7519-490-6.

To kolejna, trzecia, wielka monografia krakowskiego profesora, ks. Tadeusza Kałużnego SCJ, pracownika Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, kierownika Katedry Ekumenizmu. Również niniejsza dotyczy tematyki prawosławnej. Pierwszą, otwierającą teologiczny tryptyk, była pozycja *Sekret Nikodema. Nieznane oblicze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego* – rozprawa doktorska obroniona w Rzymie na Papieskim Instytucie Wschodnim (Kraków 1999). Drugą była monografia *Nowy Sobór Ogólnoprawosławny. Natura, historia przygotowań, tematyka* (Kraków 2008), opublikowana niejako w „przeddzień” Soboru Panprawosławnego, który obradował od 19 do 26 czerwca 2016 r. pod przewodnictwem patriarchy Konstantynopola Bartłomieja w Prawosławnej Akademii Kreta w Kolybari na Krecie. Recenzowana pozycja *Oikonomia kościelna w teorii i praktyce prawosławia* jest więc trzecią i, śmiem twierdzić, najważniejszą, zamykającą „prawosławny” tryptyk. Autor zajął się w niej niezwykle aktualnym, równie ważnym co bardzo trudnym tematem *oikonomii*. Chociaż w teologii prawosławnej zagadnienie *oikonomii* zajmuje miejsce szczególne, to jednak nie interesuje wyłącznie tej tradycji teologicznej. Jest ono równie ważne w dialogu ekumenicznym.

Zasada *oikonomii*, która jest zasadą równie prawną, co teologiczną i liturgiczną, jest bardzo trudna do zdefiniowania. Od zawsze Kościół prawosławny podchodził do niej bardziej w sposób praktyczny, można by powiedzieć: wręcz „ekonomiczny”, niż teologiczny, dogmatyczny. Z tej właśnie racji prawosławna praktyka *oikonomii* – mimo wielowiekowego zastosowania – nie została dotąd formalnie określona, nie zyskała jasnych uściśleń. Poglądy teologów i kanonistów Kościoła prawosławnego na jej temat były i pozostają również dzisiaj bardzo zróżnicowane. I chociaż – jak słusznie zauważa krakowski teolog, kierownik Katedry Ekumenizmu – od dawna zasada *oikonomii* jest praktykowana, nadal

oczekuje ona wielu uściśleń, precyzacji, wyjaśnień. Zainteresowanie nią, jakie daje się zauważyć w środowisku katolickim, może się przyczynić ku temu. W obszar tych zainteresowań wpisuje się również recenzowana pozycja.

We *Wstępie* autor słusznie zauważa, że „zasada *oikonomii* kościelnej spełnia bardzo doniosłą funkcję w tradycji wschodniego chrześcijaństwa. Dotyczy to nie tylko teologii czy prawa kanonicznego, lecz przede wszystkim duszpasterskiej działalności Kościoła. W sensie szerszym *oikonomia* kościelna jest ukazywaniem Boskiej pedagogii zbawienia. W sensie ścisłym stanowi zasadę, która służy jako podstawa do podejmowania wyjątkowych decyzji podyktowanych szczególnymi okolicznościami i konkretnymi potrzebami Kościoła i ludzi. Jako taka jest jedną z dwóch podstawowych norm postępowania w Kościele prawosławnym, którymi posługuje się on w stosowaniu dostępnych sobie środków zbawienia.

O ile tzw. *akribeia* oznacza dokładne i ściśle zachowanie norm i przepisów kościelnych, to *oikonomia* jest czasowym i doraźnym odejściem od ścisłości zastosowania przepisu z racji pastoralnych. Można ją wstępnie określić jako pastoralną postawę Kościoła wobec ludzi, podyktowaną wyrozumiałością, łagodnością, miłosierdziem i troską o ich dobro duchowe. *Oikonomia* kościelna stanowi jedną z charakterystycznych cech prawosławia, która pozwala w pełni zrozumieć jego specyficzny sposób działania. To działanie według *oikonomii* obejmuje dziś szerokie obszary życia wewnętrznego prawosławia, jak również w dużej mierze kształtuje stosunek prawosławia do innych wyznań chrześcijańskich. W teologii zasada *oikonomii* ma szczególne zastosowanie w dziedzinie eklezjologii i sakramentologii. Stąd Georgios Mantzaridis może mówić o prawosławiu jako o «Kościele *oikonomii*» (s. 11).

Ks. prof. Kałużny rozważa temat *oikonomii* w sześciu rozdziałach, o zbliżonej ilości stron i podtytułach. Rozdział I, który omawia pojęcie *oikonomii* w czasach przedchrześcijańskich, w I tysiącleciu chrześcijaństwa, jej rozwój od XI do XIX w. i debatę na jej temat w dzisiejszym prawosławiu, nosi tytuł *Historyczny rozwój zasady „oikonomii” kościelnej*. W rozdziale II, który dotyczy natury *oikonomii* kościelnej, autor dotyka problemu „definicji” *oikonomii* kościelnej, po czym przechodzi do przybliżenia podwójnego wymiaru kościelnej *oikonomii*. W rozdziale tym podaje również podstawy teologiczne *oikonomii* kościelnej oraz prawne aspekty *oikonomii* kościelnej. Rozdział III, noszący tytuł *Istotne elementy dynamiki „oikonomii” kościelnej*, omawia cel *oikonomii* kościelnej, jej rodzaje, szafarza, warunki i obszary jej stosowania. Bardzo ważny jest IV rozdział publikacji, co sugeruje już sam tytuł, który brzmi *Wybrane obszary zastosowania „oikonomii” kościelnej wewnątrz prawosławia*. Autor zalicza do nich takie kwestie jak: chrzest, spowiedź i pokutę, rozwód i powtórne małżeństwo czy wreszcie praktykę postu. Rozdział V, zatytułowany *Wybrane obszary zastosowania „oikonomii” kościelnej w relacjach z nieprawosławnymi*, podejmuje

zagadnienia międzykościelne. Należy do nich uznawanie chrztu konwertytów na prawosławie, zezwalanie na małżeństwa mieszane czy na wspólną modlitwę z nieprawosławnymi. Rozdział VI, niezwykle ważny i interesujący środowiska ekumeniczne, omawia zagadnienie *oikonomii* kościelnej w dialogu ekumenicznym prawosławia. W rozdziale tym ks. Kałużny porusza kwestię *oikonomii* w dotychczasowym dialogu ekumenicznym prawosławia oraz stara się spojrzeć na zagadnienie *oikonomia* w perspektywie przyszłego dialogu ekumenicznego. Stawia zatem pytanie: Czy zasada *oikonomii* zawiera w sobie ukryty antyekumenizm, czy może jest szansą dla ekumenicznego działania prawosławia? Każdy z sześciu rozdziałów został opatrzonej podsumowaniem, całość natomiast zakończeniem, obszerną bibliografią, indeksem osobowym oraz wykazem skrótów.

Uderza niezwykle jasny i logiczny rozkład materiału, bardzo bogata literatura źródłowa, wczytanie się w teologiczną i duchową wrażliwość prawosławia, które od wielu wieków stosuje tę szczególną zasadę miłosierdzia. Krakowski uczony szuka jej biblijnych i teologicznych źródeł, śledzi jej szczegółowy rozwój i szerokie zastosowanie, zarówno wewnątrzkościelne, jak i ekumeniczne.

Pozycja oparta jest na bogatym materiale źródłowym. Obejmuje on trzy ważne kategorie tekstów: Źródła podstawowe, do których autor zalicza dokumenty Kościoła prawosławnego poświęcone bezpośrednio zasadzie *oikonomii*, dokumenty dialogu prawosławno-katolickiego poświęcone zasadzie *oikonomii* oraz teksty teologów prawosławnych poświęconych wspomnianej zasadzie. Drugą grupę tekstów źródłowych stanowią tzw. Źródła pomocnicze. Autor zalicza do nich: dokumenty i oficjalne wypowiedzi Kościoła prawosławnego, dokumenty i oficjalne wypowiedzi Kościoła katolickiego, inne dokumenty dialogów ekumenicznych oraz zbiory dokumentów dialogów ekumenicznych. Trzecim zbiorem dokumentów są tzw. Źródła ogólne. Autor dzieli je na: a) biblijne; b) patrystyczne i bizantyjskie; c) soborowe i synodalne; d) liturgiczne i prawne; e) starożytne pozachrześcijańskie; f) kościelne. Bogata jest również *Literatura przedmiotu* obejmująca długą listę autorów i ich publikacji, dotyczących omawianej kwestii. Nie brak wreszcie *Literatury pomocniczej*, która uzupełnia bogactwo tekstów konsultowanych przez autora tej ważnej i aktualnej monografii. Pewnym brakiem recenzowanej pozycji jest brak indeksu rzeczowego. Biorąc pod uwagę problematykę, jaką porusza autor, oraz jej długie funkcjonowanie w historii Kościoła właściwie przygotowany indeks byłby niezwykle ważną pomocą.

Brak indeksu nie obniża w niczym wysokiej oceny, jaką należy wystawić pozycji ks. Kałużnego. Jest ona jedyną – przypomnę – monografią polską i jedną z niewielu w świecie, podejmującą ważny i nad wyraz aktualny temat *oikonomii*. Należy mieć nadzieję, że recenzowana pozycja, chociaż pióra teologa katolickiego, zostanie również dostrzeżona i właściwie oceniona teologów prawosławnych – polskich i zagranicznych. Podobnie jak we wszystkich wcześniejszych

publikacjach ks. Tadeusza Kałużnego, również i w niniejszej nie ma nic z niezdrowej polemiki, z jednostronnie konfesyjnej krytyki czy nienaukowej nadiinterpretacji. Podobnie do wcześniejszych publikacji, jest ona solidną i obiektywną lekturą bogatego materiału źródłowego, który wyszedł spod pióra teologów prawosławnych i wielorakiej aplikacji zasady *oikonomii* w Kościele Wschodnim. Recenzowana publikacja jest poważnym wkładem polskiej teologii w dialog ekumeniczny na poziomie krajowym i ogólnościatowym.

Zdzisław J. Kijas OFMConv (UPJP II w Krakowie)